

Buurthuizen:

GEEN BLAUWDRUK VOOR SUCCESVOLLE INZET VRIJWILLIGERS

Gemeenten vragen steeds vaker van burgers om gemeenschapsvoorzieningen als buurthuizen, kulturhusen en dorpshuizen overeind te houden. Maar lukt het om voldoende bekwame vrijwilligers te vinden en wat is dan nog de rol van de professional? En welke factoren beïnvloeden het succes van het inzetten van vrijwilligers? Gelden die ook voor bibliotheken?

'Het buurthuis verdwijnt in rap tempo', kopte *de Volkskrant* op 21 februari. Uit een inventarisatie van de krant blijkt dat al honderd buurthuizen dicht zijn door gemeentelijke bezuinigingen en dat vele andere met sluiting worden bedreigd. In Amsterdam en Den Haag is een derde van de traditionele wijkcentra gesloten; Amersfoort wil alle elf wijkcentra overdragen aan buurtinitiatieven. MOgroep, de brancheorganisatie voor welzijn en maatschappelijke dienstverlening, stelt dat bezuinigingen de afgelopen twee jaar bijna 6000 arbeidsplaatsen hebben gekost: buurtregisseurs, opbouwwerkers, buurtbeheerders. Ook kulturhusen merken de gevolgen van afnemende subsidies. Volgens Jeroen Geerdink, die als projectmanager de Overijsselse kulturhusen begeleidt en monitort, hebben kulturhusen vooral te lijden van *indirecte bezuinigingen*. 'De subsidiekortingen die de "bewoners" van kulturhusen krijgen opgelegd - bibliotheken, welzijnorganisaties, ouderenbonden - zijn vaak heel fors. Dit heeft geleid tot leegloop, omdat deelnemers de huur niet meer kunnen opbrengen. Of ze besluiten minder vierkante meters te huren.' Dorpshuizen lijken vooralsnog iets crisisbestendiger. 'Dit zijn meestal kleinere, goedkopere voorzieningen, waar vooral sport-, muziek- en vrijetijdsverenigingen gebruik van maken', stelt Geerdink. 'Die hebben nog niet zo sterk te maken met teruglopende inkomsten.' Maar ook dorpshuizen merken dat de zaalverhuur afneemt en dat "vaste" gebruikers door gebrek minder activiteiten organiseren, zo signaleert Minne Hovenga van Doarpswurk, een provinciale steunfunctieorganisatie die de sociale samenhang en leefbaarheid op het Friese platteland stimuleert. 'Dat maakt het lastiger om de exploitatie rond te krijgen.'

DRAAGVLAK EN IDENTITEIT

Zijn burgers wel bereid om een gemeenschapsvoorziening (grotendeels) zelf draaiende te houden, zoals gemeenten kennelijk denken?

Volgens Gerrit Kapteijns van Spectrum (een Gelders adviesbureau en kenniscentrum voor de sociale sector) is de hamvraag altijd: wat heb je als dorp, wijk of buurt voor je voorziening over? 'Is er niet voldoende draagvlak, dan zal de voorziening onherroepelijk verdwijnen.' Volgens Geerdink is de dorps- of wijkidentiteit een aardige voorspeller van de bereidwilligheid om vrijwilligerswerk te doen. 'In hechte gemeenschappen nemen vrijwilligers makkelijker taken over van professionals. Wat een gemeenschap hecht maakt? Dat er bijvoorbeeld al generaties lang dezelfde families wonen. Ook dat het dorp of de wijk niet te groot is: de kritische grens lijkt te liggen rond 2000 inwoners. In kleine kernen zijn burgers zich veel bewuster van het belang van hun eigen rol dan in grotere gemeenschappen. Ze hebben het afgelopen decennium de school, de bakker en het postkantoor al zien verdwijnen. Het gevoel van urgentie is er groter: als we dit zelf niet oppakken, zijn we het kwijt.' Hovenga: 'In kleine gemeenschappen kan het wel lastiger zijn om vrijwilligers te vinden met de juiste competenties. De vijver waaruit je kunt vissen is immers kleiner.' Toch lukt het doorgaans nog heel aardig om voldoende vrijwilligers te vinden, zowel voor de kleinere dorpshuizen ('de verlengde huiskamers') als voor de wat grotere multifunctionele accommodaties, waarin ook (commerciële) partijen als een pedicure, bibliotheek, Wmo-loket of fysiotherapeut zetelen. Hovenga: 'Van de 250 Friese dorpshuizen draait twee derde al geheel op vrijwilligers. In de dorpen met dorpshuizen en/of multifunctionele centra blijkt hieruit het brede draagvlak voor zo'n voorziening. Het initiatief voor het oprichten - en daarna exploiteren en beheren - is altijd vanuit de basis van het dorp ontstaan.'

Uit onderzoek van Frans Thissen en Joos Droogleevers Fortuijn (Universiteit van Amsterdam, 2012) blijkt dat als er een dorpshuis is, iets minder dan de helft van de bewoners daar vaak of regelmatig komt.

'Bewoners doen in zo'n dorpshuis "lokaal gericht" vrijwilligerswerk op het gebied van hobby, cultuur, sport', zegt Thissen, 'maar ook vrijwilligerswerk gericht op de vereniging dorpsbelang, specifiek lokale zaken of het dorpshuis zelf.' Thissen constateerde dat in dorpen met een duidelijke identiteit bewoners eerder geneigd zijn om vrijwilligerswerk te verrichten, zoals Geerdink aangeeft. 'Zo'n identiteit is echter niet een vaststaand gegeven', zegt hij. 'Een dorpsidentiteit kan sterker worden als er open ontmoetingsplekken zijn waar mensen elkaar kunnen ontmoeten, zodat ze verhalen over het dorp kunnen delen of activiteiten kunnen organiseren.'

VRIJWILLIGERS VINDEN

Hoe vind je voldoende bekwame en enthousiaste vrijwilligers? 'Meestal via-via', zegt Kapteijns. 'Ook de plaatselijke vrijwilligerscentrale kan een rol spelen, zeker bij het zoeken naar mensen met specifieke competenties.' Uitvoerende vrijwilligers - voor het draaien van bardiensten, onderhoudsklusjes of schoonmaken - kun je ook prima via de sociale media werven, weet Geerdink. 'Ik ken een kulturhusmanager die oproepjes op Twitter plaatst als ze op korte termijn wat extra helpende handen nodig heeft. Dat werkt heel goed.' Het is belangrijk om potentiële vrijwilligers op een goede manier aan te spreken, vertelt Astrid Huygen, die bij het Verwey-Jonker Instituut onderzoek doet naar het zelfbeheer in buurthuizen in stedelijke

gebieden en kwetsbare wijken. 'Doe een beroep op hun talenten. Zeg niet: we hebben je nodig om het buurthuis open te houden, maar: we nodigen je uit om in ons buurthuis je eigen ding te doen. Dat is veel motiverender. Bedenk ook hoe je verschillende doelgroepen aanspreekt. Bewoners met een baan en jonge kinderen zullen andere dingen kunnen "brengen" dan gepensioneerden. En burgers met veel professionele expertise willen waarschijnlijk andere taken verrichten dan mensen voor wie het vrijwilligerswerk vooral een vorm van dagbesteding is.'

Thissen: 'De kwaliteit van de lokale woonfunctie speelt een rol bij de bereidheid en mogelijkheden van mensen om vrijwilligerswerk te doen. Als in een dorp veel mensen niet bewust voor hun huis en woonomgeving hebben gekozen, dan is het "sociaal kapitaal" in zulke dorpen minder groot; deze mensen beschikken vaak over minder kennis en vaardigheden en doen minder vaak vrijwilligerswerk.' De redenen waarom mensen besluiten vrijwilligerswerk te doen, lopen uiteen. 'Oudere mensen zien het soms als een soort burgerplicht', vertelt Hovenga. 'Zij voelen zich verantwoordelijk, willen de voorzieningen in het dorp in stand houden en nemen bijvoorbeeld bestuurstaken op zich. Jongeren worden eerder vrijwilliger omdat dit ook iets kan opleveren. Ze willen bijvoorbeeld ervaring opdoen waaraan ze in hun latere loopbaan iets kunnen hebben.' Uit onderzoek van Hilda Koops van Stenden Hogeschool Leeuwarden

blijkt dat het de 'uitvoerende vrijwilliger' vooral om het plezier gaat en het leren kennen van nieuwe mensen. De 'vrijwillige bestuurder' maakt zich echter ook zorgen over de exploitatie van het dorps huis in de toekomst.

SUCCESS ZELFBEHEER

Sommige gemeenschapsvoorzieningen draaien inmiddels (vrijwel) geheel op vrijwilligers. In *de Volkskrant* wordt beschreven hoe het Amersfoortse buurthuis Het Klokhuis floreert, dankzij de inzet van 'supervrijwilliger' Ans Mers, die gemiddeld maar liefst zeventig uur per week in het buurthuis stopt en erin is geslaagd de exploitatie rond te krijgen door haar 'commerciële inslag'. Onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut en Bouwstenen voor Sociaal (een platform van professionals in het maatschappelijk vastgoed) beschrijven in *Van buurthuis naar wijkonderneming* (2012) acht buurthuizen die door vrijwilligers worden gedraaid, soms met (minimale) professionele ondersteuning. De gebruikers zijn zelf verantwoordelijk voor bestuur, exploitatie, programmering en operationeel beheer. Soms is er een betaalde bedrijfsleider in dienst. De accommodatie is soms in eigen bezit, maar wordt meestal gehuurd. De onderzoekers zien bij deze buurthuizen-met-zelfbeheer een verschuiving van buurthuis naar 'wijkonderneming'.

Het buurthuis is ook een plek waar mensen zich ontwikkelen, nieuwe kennis opdoen en informatie uitwisselen. De inkomsten van buurthuizen zijn een punt van zorg. Soms krijgen ze nog een kleine subsidie van een gemeente of corporatie en daarnaast halen ze geld op met het verhuren van ruimten. Ook verkrijgen ze inkomsten uit de baromzet en sponsoring door bedrijven. Het is de vraag of ze daarmee op langere termijn kunnen overleven.

Aan welke voorwaarden moet worden voldaan om zelfbeheer te laten slagen? 'Belangrijk is dat er voldoende handelingsruimte is voor de betrokkenen', zegt Huygen. 'Ik pleit voor *organische organisatie-ontwikkeling*, omdat deze aanpak blijkt te werken in de praktijk. Het is niet nodig om als vrijwilligersbestuur vooraf in een plan precies vast te leggen waar je over twee jaar wilt staan. Natuurlijk bepaal je een richting, gebaseerd op wat je wilt zijn als buurthuis en de uitgangspunten die je belangrijk vindt. Inclusief ideeën over hoe je voldoende geld binnenhaalt. Maar het is ook belangrijk om open oog en oor te houden voor ontwikkelingen die zich "gaandeweg" voordoen en daarbij aan te sluiten. Verder is het essentieel dat de vrijwilligers een vorm van mede-eigenaarschap ervaren. Een voorbeeld: een bar-vrijwilliger vertelde mij dat de bar altijd om 22.00 uur moest sluiten toen de welzijnorganisatie de scepter zwaaide in het buurthuis. Nu er zelfbeheer is, gaat hij een halfuurtje langer door, omdat hij dan net wat meer kan verkopen en dus meer inkomsten kan genereren voor "zijn" buurthuis.' Een derde voorwaarde is een open, gastvrije sfeer, zodat nieuwelingen zich vrij voelen om aan te haken.

Daarbij komt de professional, in de rol van procesbegeleider, toch weer om de hoek kijken. 'De inzet van een professional kan helpen deze open sfeer mede vorm te geven. Hij kan bovendien het proces "om het met elkaar uit te houden" ondersteunen en stroomlijnen', zegt Huygen. Bijvoorbeeld De Nieuwe Jutter, een buurthuis in de Utrechtse Rivierenwijk, dat sinds 2008 een vorm van zelfbeheer kent en sindsdien het aantal regelmatige gebruikers zag stijgen van 300 naar 800. 'Buurtpastor Titus Schlattmann, die ongeveer zes uur

In kleine gemeenschappen tot 2000 inwoners voelen de bewoners zich vaak meer verantwoordelijk voor het voortbestaan van voorzieningen en zijn daarom eerder bereid vrijwilligerswerk te doen. Op de foto Odoorn: 1850 inwoners.

'Ouderen die nu nog professionele dagbesteding vergoed krijgen via de AWBZ, vallen straks onder de Wmo. De kans is groot dat zij voor hun dagactiviteiten aankloppen bij een buurthuis.'

per week aanwezig is, ondersteunt de aanwezigen en zorgt voor de verbinding; bewoners kunnen bij hem terecht als er iets is. Hij fungeert als een soort "noodknop". Dat biedt vertrouwen en dat is nodig voor de continuïteit.'

PROFESSIONELE ONDERSTEUNING

Bij Huis van de Wijk Lydia in Amsterdam-Zuid is programmacoördinator Thea Geurtsen van welzijnorganisatie Combiwel de 'noodknop'. Zij signaleert dat zelforganisatie steeds belangrijker wordt in buurthuizen en wijkcentra. 'Nu is het zo dat Combiwel het pand huurt van woningcorporatie Ymere en verantwoordelijk is voor de exploitatie. Ik krijg budget om bewonersinitiatieven te ondersteunen en vrijwilligersgroepen met elkaar in contact te brengen, maar de subsidie zal naar verwachting verder teruglopen. De vrijwilligers gaan steeds meer taken zelf oppakken. Om de zes weken overleg ik met het bewonerspanel, de groep vrijwilligers die de activiteiten bedenkt en zoveel mogelijk zelf de bekostiging regelt.' Dat doen ze door deelnemers aan een activiteit te laten bijdragen of een supermarktketen te vragen om te sponsoren.

Geurtsen vindt het essentieel dat een professionele coördinator betrokken blijft bij een buurthuis, ook in tijden van bezuinigingen. 'Als professional ben ik op de hoogte van wetten en regels waaraan we moeten voldoen. Zo heb ik ervoor gezorgd dat de vrijwilligers van de Werkgroep bar, balie en beheer hun papieren voor BHV en sociale

hygiëne hebben behaald. Uit het oogpunt van de continuïteit zijn professionals onmisbaar. Ze garanderen dat er in de wijk een stabiel ontmoetingspunt blijft.'

Ook Marijke Vos, bestuursvoorzitter van de MOgroep, vindt het te simpel gedacht van beleidsmakers dat burgers 'zomaar' het initiatief zullen nemen om een buurthuis draaiende te houden. 'Burgers kunnen en willen veel zelf, maar is er altijd iets van professionele ondersteuning nodig om op terug te vallen. Steun van de gemeente bij de voortzetting van een buurthuis is hard nodig. Vaak blijft ook de aanjaagfunctie voor ideeën van een welzijnsorganisatie nodig. En ondersteuning bij administratieve vragen, verzekeringen, continuïteit, enzovoort.'

Geerdink, Kapteijns en Hovenga beamen dat. Vooral bij het opstellen van begrotingen, budgetbeheer, BHV en regelgeving rondom de

ACTIE-INSTRUMENT

Hoe kunnen professionals burgerinitiatieven op een goede manier ondersteunen? Bij het beantwoorden van deze vraag kan het ACTIE-instrument helpen. Deze tool bestaat uit vijf elementen, die bepalen of burgers in actie komen en of zij een initiatief tot een goed einde kunnen brengen:

Animo: motivaties en drijfveren van burgers om hun initiatief gestalte te geven.

Contacten: contacten met buurtgenoten, instanties, organisaties in de buurt.

Toerusting: de mate waarin de groep burgers beschikt over middelen (geld of natura), tijd en vaardigheden.

Inbedding: de manier waarop organisaties zijn ingericht om bewonersinitiatieven te ondersteunen.

Empathie: het vermogen van professionals en hun organisaties om zich te verplaatsen in burgers en adequaat in te spelen op hun wensen en verwachtingen.

De professional vraagt zich bij elk initiatief en op gezette tijden af of deze elementen bij een initiatief voldoende aanwezig zijn en of er noodzaak is voor enige ondersteuning.

Het ACTIE-instrument werd ontwikkeld door prof. dr. Bas Denters, prof. dr. Evelien Tonkens, dr. Imrat Verhoeven en drs. Judith Bakker in het kader van het project 'Burgers maken hun buurt'. De wetenschappers deden onderzoek naar bewonersinitiatieven in Enschede, Amsterdam, Hengelo en Leiden. Meer informatie: www.platform31.nl/publicaties/burgers-maken-hun-buurt-1

De verschuiving van professionals naar vrijwilligers is onderwerp van een onderzoek. De eerste uitkomsten daarvan zijn te lezen in het duojaarboek van *TSS, tijdschrift voor sociale vraagstukken* dat verscheen bij de conferentie *Eigen Kracht ontkracht?* op 16/17 mei (www.tssmagazine.nl en www.eigenkrachtontkracht.nl).

horecafunctie vinden zij professionele ondersteuning wenselijk. 'Vrijwilligers zijn het goud van de organisatie. Maar je kunt niet van hen verwachten dat ze van alle markten thuis zijn en de *ins and outs* van complexe wet- en regelgeving kennen', zegt Hovenga. 'Daarom helpt Doarpswurk dorps huisbesturen bij het afsluiten van meerjarige huurcontracten met gebruikers, aanvragen van offertes voor een verbouwing, opstellen van begrotingen. We worden hiervoor ingehuurd door de provincie.' Doarpswurk heeft ook een kwaliteitszorgsysteem ontwikkeld dat dorps huizen laat zien hoe ze het op een aantal terreinen doen, zoals bestuur en beleid, exploitatie, onderhoud gebouw, gebruikerstevredenheid. 'Ze krijgen hierdoor meer inzicht in hun sterke en zwakke punten en kunnen gericht aan verbetering werken. Vooral het vrijwillig bestuurlijk kader wordt hierdoor "ontzorgd" en het dorps huis blijft *up-to-date* en aantrekkelijk voor gebruikers.'

TOEKOMSTIGE ONTWIKKELINGEN

In de toekomst zal de overheid zich nog verder terugtrekken uit gemeenschapsvoorzieningen, zo verwachten de geïnterviewden. 'Voorzieningen worden dan nóg meer "van de mensen zelf". Dat kan leiden tot teloorgang en kwaliteitsverlies, maar dat hoeft niet', stelt Huygen. 'Veel is afhankelijk van hoe nieuwe rollen en taken worden opgepakt door burgers, maar zeker ook door gemeenten, welzijnsorganisaties, corporaties. Die blijven baat hebben bij voorzieningen die de leefbaarheid bevorderen, zoals buurthuizen. Hun professionele rol is dus niet uitgespeeld, maar zal anders worden ingevuld.'

Geurtsen: 'In de toekomstige gemeenschapsvoorzieningen zullen steeds vaker kwetsbare groepen een plek krijgen. Gehandicapten en ouderen die nu bijvoorbeeld professionele dagbesteding vergoed krijgen via de AWBZ, zullen straks onder de Wmo vallen en voor hun dagactiviteiten aankloppen bij een buurthuis.'

Kapteijns verwacht dat de terugtrekkende beweging van de overheid tot nog meer burgerinitiatieven zal leiden. 'Zo zullen meer mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt actief worden in gemeenschapsvoorzieningen, omdat zij vaker gedwongen zullen worden tot maatschappelijke participatie, met behoud van uitkering. Deze mensen zullen gecoacht moeten worden op de werkvloer. Ik kan me voorstellen dat de beheerder deze taak op zijn bordje krijgt, maar het is de vraag of de rol van coachend leidinggevende wel bij alle beheerders past.'

Geerdink: 'De bezuinigingen dwingen hoe dan ook tot intensievere samenwerking. De luxe van het geld heeft er soms toe geleid dat organisaties op hun eigen eilandjes bleven en nauwelijks samenwerkten. Dat kan niet meer. Geldgebrek vergroot de bereidheid tot onderlinge samenwerking en tot samenwerking met vrijwilligers.'

ENKELE CONCLUSIES

Slagen gemeenschapsvoorzieningen erin voldoende (bekwame) vrijwilligers te werven? Op basis van de beschreven voorbeelden luidt het antwoord bevestigend. Ja, het lukt om goede vrijwilligers te vinden, maar niet altijd en overal. Ook is het niet altijd eenvoudig om mensen met de juiste competenties te vinden en blijft enige mate van professionele ondersteuning noodzakelijk, vooral voor het toepassen van wet- en regelgeving, de continuïteit en de procesbegeleiding. Verder zijn de (financiële) perspectieven van veel gemeenschapsvoorzieningen op de wat langere termijn erg onzeker.

Een blauwdruk voor de succesvolle inzet van vrijwilligers is niet te geven, omdat de lokale verschillen te groot zijn. Wel is een aantal factoren te onderscheiden die het succes (of falen) van vrijwilligers in gemeenschapsvoorzieningen beïnvloeden.

Om te beginnen is dat de woonkwaliteit en het daarmee samenhangende sociale kapitaal in een dorp/wijk/buurt. In een gemeenschap waar veel hoogopgeleide mensen wonen die zich willen inzetten, zal het makkelijker zijn om mensen met de juiste competenties te vinden en zal er ook minder behoefte zijn aan professionele ondersteuning dan in een Vogelaarwijk.

Verder speelt de identiteit van een gemeenschap een rol. Als men elkaar kent, elkaar op open ontmoetingsplekken kan ontmoeten en binding heeft met de woonplaats, is de bereidheid om vrijwilligerswerk te doen vaak groter. Voor actieve vrijwilligers is het van belang dat zij voldoende handelingsruimte krijgen en mede-eigenaarschap ervaren.

VERTALING NAAR DE BIBLIOTHEEKSECTOR

Gelden bovengenoemde factoren ook voor bibliotheken? Wat kunnen bibliotheken leren van de ontwikkelingen in de gemeenschapsvoorzieningen? Wellicht in de eerste plaats dat veel burgers bereid zijn om zich in te zetten voor voorzieningen die zij van belang vinden voor de leefbaarheid in hun wijk, buurt of dorp. Zo'n voorziening kan vermoedelijk ook een bibliotheek zijn (al dan niet in een kulturhus of multifunctionele accommodatie). Het is wel van belang om kandidaat-vrijwilligers op een goede manier aan te spreken, zodat ze het vrijwilligerswerk zien als een leuke manier om hun talenten te ontplooiën in plaats van als pure plichtsbetrachting. Het is in dat licht de vraag of de vrijwilliger die boeken opruimt haar langste tijd niet heeft gehad. Verder is een gastvrije sfeer belangrijk, zodat potentiële vrijwilligers zich uitgenodigd voelen activiteiten te ontplooiën waar de bibliotheek wel bij vaart. Daarmee ontstaat een vorm van eigenaarschap, een voorwaarde voor de continuïteit van een voorziening.

De succesvolle inzet van vrijwilligers in bibliotheken zal vermoedelijk, net als bij buurthuizen, afhangen van lokale factoren. Hoe zijn de woonomstandigheden, hoe staat het met de kennis en vaardigheden van bewoners, zijn er voldoende open ontmoetingsplekken, is er een sterke gemeenschapsidentiteit? Bibliotheken die, vanwege bezuinigingen, een beroep doen op vrijwilligers, laten de lokale omstandigheden vaak al sterk meewegen in de wijze waarop ze hun vrijwilligersbeleid vormgeven (zie het artikel op p. 9).

Voor de bibliotheeksector is de belangrijkste conclusie wellicht dat vrijwilligers veel kunnen bijdragen, maar dat enige mate van professionele ondersteuning vaak onontbeerlijk is. Een ander essentieel punt is dat het niet meevalt om structurele inkomstenbronnen aan te boren, die de continuïteit waarborgen.

TEKST: FEMKE VAN DEN BERG

TEKENING: ROEL SEIDELL

FOTO'S: GERRIT SERNÉ, ROBERT HOETINK

Help mee onze geschiedenis op internet te zetten!

Op VeleHanden kunt u samen met andere vrijwilligers helpen met het doorzoekbaar maken van grote hoeveelheden historische documenten. Bijvoorbeeld door het beschrijven van foto's of het overtypen van teksten.

Dit kan gewoon thuis op de eigen computer. Samen het werk verrichten is leuk en leerzaam! En iedereen kan bijdragen. Helpt u ook een handje?

Ga naar www.velehanden.nl en doe mee!

VeleHanden

www.velehanden.nl